

УДК 313.07:323.1

Макаренко Б.

Кандидат політичних наук, здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

РОЗДЕРЖАВЛЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Аналізуються актуальні завдання формування та впровадження ефективною соціальною політикою; серед першочергових автор виокремлює проблему роздержавлення, подолання бідності та підйому ініціативи населення шляхом формування громадянського суспільства.

Ключові слова: людина, суспільство, політика, держава, громадянське суспільство, культура, виховання.

Стратегія соціального розвитку має визначати основні напрями проведення політики подолання бідності шляхом створення економічно-правових умов для збільшення доходів і зростання економічної активності працездатних громадян та підвищення ефективності соціальної підтримки найбільш уразливих груп населення шляхом реформування системи соціального захисту. Політика подолання бідності має поєднуватися з політикою становлення середнього класу.

Стратегічними напрямками подолання бідності має бути визнано: підвищення зайнятості населення та розвиток ринку праці; збільшення доходів від трудової діяльності; соціальне страхування як спосіб захисту особи від втрат доходу; запровадження консолідованої системи адресної соціальної допомоги та соціальних послуг; соціальну підтримку осіб з обмеженими фізичними можливостями; соціальну підтримку сімей з дітьми та дітей, позбавлених батьківського піклування; поліпшення житлових умов соціально вразливих верств населення; моніторинг реалізації стратегічних напрямів подолання бідності [1].

Реалізація реформ у сфері соціального страхування сприятиме в перспективі перерозподілу часток платежів у страхові фонди від роботодавців і застрахованих осіб, знизить податкове навантаження на підприємців. Персоніфікація страхових і пенсійних внесків разом з гнучкою податковою політикою сприятиме виведенню трудових доходів

з «тіні», відтоку трудових ресурсів з «тіньового» сектора економіки. Реалізація активної політики зайнятості стимулює безробітних громадян до працевлаштування, що буде вкрай актуально за умов продовження економічного зростання, а узгодження цієї політики із завданнями освітньої галузі щодо підготовки фахівців дозволить вирівняти структуру попиту і пропозиції на ринку праці, задовольнити потреби економіки в кваліфікованих спеціалістах. Реалізація політики щодо підвищення доходів населення дасть можливість, з одного боку, підвищити платоспроможний попит населення, що стане стимулом розвитку виробництва, а з іншого –розвивати систему платних послуг у сфері освіти і охорони здоров'я, страхової медицини, що послабить навантаження на бюджет і дозволить поступово зменшити рівень податків на підприємців.

Вважається й активна політика доходів буде ґрунтом формування, становлення і зміцнення в Україні середнього класу як основи політичної стабільності суспільства, зміцнення демократичних принципів його організації. Такі взаємозв'язки необхідно враховувати під час розробки єдиної державної політики щодо реалізації визначеного стратегічного курсу соціально-економічного розвитку України.

Звичайно, вибір конкретної моделі здійснення соціальної політики завжди залежить від історичних, соціокультурних та економічних умов, а також визначається конкретним типом суспільно-політичного устрою держави, її ідеологічними та духовними принципами, особливостями історичного етапу. Але в будь-якому випадку соціальна держава в сучасних умовах передбачає наявність, з одного боку, сильної держави, яка здатна нести відповідальність за розвиток людських ресурсів, а з другого — наявність розвинутих інститутів громадянського суспільства, які здатні поставити державу під свій контроль з точки зору реалізації соціальної політики як постійно діючого процесу суспільно-державного розвитку.

Після розпаду Радянського Союзу та перших років незалежності, спроб визначити напрямок розвитку соціуму, економіки та державності більшість аналітиків дійшли висновку, що альтернативи західним моделям суспільного розвитку практично не існує. Не заперечуючи в цілому слідування шляхом цінностей, вироблених людством, хотілось би застерегти від того, щоб новий підхід, як справедливо відмічається науковцями, не затінив «споконвічні обереги українського способу життя, якщо ці цінності сприяють утвердженню державності України,

розвитку системи розумних потреб особи й суспільства, формуванню освіченої й високоморальної особистості» [2, с. 16].

Сьогодні гостро постала теоретична і практична проблема вироблення перспективного підходу до оцінки української історії і незалежної, самостійної ідеологічної та політичної позиції щодо оцінки шляхів і засобів розвитку України. Демократизація створює можливості для прогресивного розвитку України. Але постає запитання: як найкраще скористатися цими можливостями, зберігши позитивну спадковість розвитку, подолавши одночасно негативну

Перед суспільною думкою України постало завдання—розробити концепцію нової громадянської стратегії України, спроможну дати відповіді на основоположні запитання суспільного розвитку.

В Україні існують групи політиків, які вважають, що лише національна ідея «вивезе» Україну на магістральні шляхи цивілізаційного розвитку. Справді, національна ідея—могутній локомотив історії. Національна ідея спроможна стати потужним мотивом і стимулом дій особистостей, соціальних груп і цілих народів. Але слід мати на увазі, що за революційним періодом завжди настають часи копіткої, наполегливої праці для налагодження нової системи господарювання, формування нової політичної системи суспільства, коли регулятивний вплив національної ідеї значно знижується, а на передній план виходять організаційні завдання, вирішувати які, щоправда без національне орієнтованої держави, неможливо.

Досі в Україні тривають дискусії про вплив держави та про баланс сил державної влади й суспільства. Значна частина населення вбачає в державі чужу, корумповану силу, не довіряє державній владі, хоча і дотримується утопічного погляду, ніби винятково державними засобами можна створити нове громадянське суспільство. Між іншим, це типова утопія, поєднана з надією на мудрого вождя, авторитетного правителя, який, прийшовши до влади, владнає все справедливо й демократично. Державна влада дійсно може сприяти встановленню громадянського суспільства, але без ініціативи народу «знизу» її можливості обмежені.

Сутність стратегії конструктивних сил України може бути зведена до необхідності переходу від залишків пострадянського «тимчасового авторитаризму» центральної (особливо виконавчої) влади до «постійної демократії», в яку будуть інтенсивно втягнуті регіони та більшість населення.

Особливістю і суперечливістю перехідного суспільства, яким є сучасна Україна, є те, що складнощі перехідних процесів, з одного

боку, зумовлюють зміцнення регулюючої ролі держави, тобто самої держави, а, з іншого – розбудова громадянського суспільства передбачає роздержавлення суспільних інститутів, зменшення державного впливу на них. Ця обставина і підкреслює необхідність наукових розробок ролі держави в перехідному суспільстві, розробки механізмів її впливу на соціальні процеси, визначення шляхів перетворення держави на правову, а перехідного суспільства — на громадянське [3].

Не можна не відзначити, що у нинішній Конституції і згадки немає про громадянське суспільство, на формування якого зрештою має бути спрямований весь державно-правовий механізм. Цей, м'яко кажучи, недолік нинішньої Конституції, безумовно, негативно відбиватиметься на процесі формування громадянського суспільства, серцевини правової держави. Проголошуючи своє прагнення досягти ідеалів правової держави, не пов'язавши це на конституційному рівні з формуванням громадянського суспільства, не є просто нелогічним, а й стратегічно неприпустимим. Адже неможливо донести до людей сутність переваг правової держави, не пов'язуючи це із громадянським суспільством, яке є гарантом захисту його членів від втручання державних інститутів в їх приватне і особисте життя, особливо у тих випадках, коли ці інститути при певних обставинах перетворюються на самодостатні і діють для самих себе, а нерідко й проти суспільства. Однією з перших змін до Конституції України має бути її доповнення новим розділом про громадянське суспільство.

У кінцевому рахунку все ж таки є всі підстави сказати, що молода українська держава обрала в цілому правильний шлях, шлях цивілізованого суспільства, яке ґрунтується на загальнолюдських цінностях. Передусім, і це найголовніше, Україна стала незалежною державою з перспективними конституційними намірами стати демократичною і правовою. Стосовно ж перехідного суспільства, яким є сучасна Україна, то попередньо узагальнюючі його характеристики є такими: усі сфери життєдіяльності охоплені системною кризою, особливо вражені економіка і соціальна сфера; на рівні керівництва державою відсутнє цілісне уявлення про шляхи виходу із кризи, не розроблена відповідна стратегічна урядова програма дій;

Іншими словами, має відбутися максимальне роздержавлення усіх сфер суспільного життя. Проте це роздержавлення зовсім не означає повної відмови від державного в межах закону регулювання соціального життя. Роздержавлення суспільства на базі Конституції України має передбачати ефективну стратегію по таких напрямках: — у галузі

політичній—закріплення контрольованої суспільством системи багатопартійності, створення державою на основі закону рівних умов для діяльності політичних партій, інших громадських об'єднань; це передбачає зняття відсоткового обмеження для проходження політичних сил до органів влади з метою посилення конкуренції і ротації політугрупвань; заборона будь-якій політичній партії чи організації привласнювати собі право здійснювати державну владу; проведення виборів на відкритій багатопартійній основі з максимальним домінуванням суспільного (а не партійного) до- і післявиборчого контролю; публічний конкурсний відбір до сфери державної служби з одночасним впровадженням чіткої системи як заохочень, так і відповідальності за діяльність держслужбовців усіх рівнів;—у галузі економічній—приватизація державних і комунальних підприємств на основі приватної власності (індивідуальної і колективної); ^невтручання держави і її структур в безпосередню господарську діяльність підприємств незалежно від форм власності; свобода підприємництва і договорів;—у галузі ідеологічній—будь-яка ідеологія не може зводитися до рангу державної і закріплюватись у законному порядку, не кажучи про конституційний рівень; реальне відокремлення церкви від держави, невтручання держави у справи релігії; роздержавлення і деідеологізація освіти, науки і культури, усієї духовної сфери суспільства на основі конституційного гарантованого права на свободу думки, совісті і релігії;—і, нарешті, децентралізація державної влади, зміцнення прав органів місцевого самоврядування і територіальних громад, зняття зайвої державної опіки над територіями.

Протягом багатьох століть боротьби українців за свою незалежну державу, коли Україна перебувала у складі інших держав, ідеологія рівних громадянських прав, що об'єднувала всі етнонаціональні сили різних відтінків на ґрунті прагнення до політичного самовизначення і соціальної справедливості, відігравала роль цементуючого фактору в змаганнях за самостійну і незалежну національну державу. І, навпаки, ідеологія націоналізму без поєднання з громадянсько-соціальним розвитком не могла стабілізувати державність.

Історичний досвід показав, що політика національного гноблення, зневаги, асиміляції веде до дестабілізації суспільства, послаблення і занепаду держави. Відтоді, як Україна здобула незалежність, українське суспільство увійшло в етап розбудови і розвитку національної держави і громадянського суспільства, з'ясувалося, що на території України, крім українців (73,6% населення) проживають інші національності

(26,4%): росіяни, білоруси, євреї, поляки, чехи, словаки, болгары, молдавани, румуни, греки, угорці, естонці, татари, гагаузи та інші. І задля закріплення державницької ідеї в усіх етноспільнотах України, необхідно забезпечити для них усю сукупність громадянських прав. В умовах, коли неукраїнське населення на всенародному референдумі 1991 р. висловилося за незалежну українську державу, виявили прагнення будувати її спільно з українською нацією інші національно-етнічні спільноти, виникла потреба в ідеології, яка єднала всі народи України на ґрунті побудови українського громадянського суспільства і української соціальної правової держави. Такою має стати ідеологія громадянської демократії, тобто система ідей і поглядів, які теоретично обґрунтовують і відстоюють як головну мету побудову і захист української соціально-правової держави та консолідують навколо неї всі народи і суспільно-політичні рухи України, підкреслюючи при цьому вирішальну роль в державотворчому процесі розвиток громадянського суспільства. У цьому полягає сучасний зміст української національної ідеї.

Нарівні з цим в правовій державі (як одна з головних ознак його існування) повинно бути досягнуте реальне забезпечення прав і свобод пересічних громадян. Повинен бути створений механізм їх повної гарантованості і всебічної захищеності; послідовно проводиться в життя принцип оптимального поєднання прав і свобод громадян з їх конституційними обов'язками.

Крім названих, є і інші ознаки і риси, які характеризують правову державу, що принципово відрізняє її від не правової держави. Їх досить багато і вони вельми різноманітні. У своїй сукупності вони дають загальне уявлення про те, що є правова держава і що не є така, зміст, основні цілі її створення і призначення. Нарешті, які умови її формування і функціонування.

Останнє є принципово важливим, особливо для сучасної України, рівно як і для інших країн, що ставлять перед собою задачу формування на базі існуючих державних структур правової держави. Бо якщо в країні немає реальних—об'єктивних і суб'єктивних умов для створення, а потім—нормального функціонування правової держави, то не може бути і мови про успішне розв'язання даної проблеми.

Що ж собою являють ці умови або передумови

З чим вони пов'язані

Передусім, вони асоціюються з необхідністю досягнення високого рівня політичної і правової свідомості людей, з виробленням у них

необхідної для активної участі в політичному і суспільному житті загальнонародської культури.

Актуальним є принцип правового громадянського суспільства, що для участі маси в вирішенні державних і суспільних справ крім закону, є ще культурний рівень, який ніякому закону не підпорядкуєш.

Принципово важливими передумовами створення громадянського суспільства і правової держави в нашій країні є також: вироблення у широких шарів трудящої маси навичок, потреби і досить високого рівня компетентності для свідомої участі їх в управлінні державними і суспільними справами: наявність в суспільстві міцного правопорядку, непорушної законності і конституційності; затвердження принципу плюралізму думок і думок у всіх сферах життя суспільства і держави; розвиток системи самоврядування народу в центрі і на місцях; послідовне розширення і поглиблення в сфері економіки, політики, культури, науки, в соціальній сфері життя суспільства принципів реальної демократії.

Отже, на конституційному рівні має бути закладена якісно нова модель правової організації життя людини і суспільства, відповідно до якої весь державний і суспільний механізм спрямовується на здійснення і захист прав і свобод людини. Усі політичні, економічні, соціальні і культурні права людини мають знайти своє відбиття у відповідних інститутах громадянського суспільства, таких, як власність, свобода підприємництва, соціальна та екологічна безпека, сім'я, освіта, наука і культура, громадські об'єднання, свобода інформації та інших. Ці інститути повинні стати надійним матеріальним фундаментом прав і свобод людини.

Отже, в перспективі ефективність в організації громадянської суспільства в Україні залежить від того, в якій мірі держава і суспільство здатні створити умови, вільні від причин, що породжують дестабілізуючі фактори в кожній із сфер життєдіяльності соціального організму. Вирішальною передумовою забезпечення національної державності є дотримання законів існування системи (а, отже, вивчення їх), створення передумов для її природного функціонування, запобігання дестабілізації. Це головні умови збереження незалежності держави, суспільства, особи (громадянина). Насильство, постійні спроби в короткі терміни виправити становище, поновити втрачену рівновагу може мати тимчасовий ефект. Досвід переконує, що насильство породжує ескалацію насильства і заводить в глухий кут. Пошук природного шляху розвитку громадянського суспільства на ґрунті внутрішніх передумов і враху-

вання сучасних здобутків людської цивілізації та створення для нього простору—важлива передумова неантагоністичного розвитку української державності.

Становлення громадянського суспільства суверенної національної, а й правової демократичної держави Україна—імператив історії. Досвід розвитку цивілізованих країн засвідчує, що формування громадянського суспільства шляхом світової цивілізації тривалий і дуже складний процес. Справжнє громадянське суспільство може існувати лише в державі з ефективною та конкурентноспроможною, соціально-орієнтованою економікою. Адже саме рівень ефективності національної економіки визначить місце України у світовому співтоваристві. Підбиваючи підсумок, можна сказати, що сьогодні основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні є: в розширення масової бази і контрольованості влади, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя, формування справжніх інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру (об'єднання, благодійні фонди, споживчі товариства, клуби за інтересами, товариства, асоціації тощо), розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності. До речі, у США існують сотні тисяч центральних, штатних, регіональних і місцевих асоціацій (політичних, культурних, релігійних, патріотичних і т. п.), які охоплюють 2/3 населення США. Це і є соціальна база громадянського суспільства; в постійному удосконаленні контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави; максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, формування поваги до права і до закону; в вихованні нормального природного патріотизму—національного і державного—на основі поваги до національної історико-культурної спадщини; зміцнення свободи інформації і гласності, відкритості суспільства на основі щонайширших зв'язків із зарубіжним світом; в піднесенні рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності, оскільки справа не тільки в наявності демократичних установ і процедур та інформованості населення, але й в умінні жити в умовах демократії, користуватися її благами, в готовності до постійного удосконалення політичної системи у відповідності зі зміною конкретно-історичних умов.

Враховуючи особливості перехідного часу, в якому знаходиться Україна, має бути проведена в життя така концепція співвідношення

особи, суспільства і держави, яка дозволила б не тільки змінити сьогоденний менталітет людини, але й сприяти формуванню вільної особи з високою політичною, економічною і правовою культурою, яка усвідомлює свою цінність і гідність. Ця концепція передбачає, що епіцентром громадянського суспільства є людина, її права, свободи й інтереси, що всі інститути громадянського суспільства і держави утворюються постільки, оскільки є необхідність створити умови для нормальної життєдіяльності людини, захисту її прав і свобод. При цьому державні інститути мають нести подвійний тягар, забезпечуючи через закони, по-перше, рівні для всіх людей умови і можливості, по-друге, нормальне функціонування громадянського суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Гончаров Д. В. Теория политического участия / Д. В. Гончаров. — М.: «Юристъ», 1997. — 206 с.
2. Дідківська Л. І. Соціальний захист населення в Україні / Л. І. Дідківська. — К.: Знання-Прес, 2008. — 214 с.
3. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти / О. Л. Іванова. — К.: Академія, 2006. — 107 с.
4. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду / Н. Ротар: Монографія. — Чернівці: Рута, 2007. — 472 с.
5. Спікер П. Соціальна політика: теорії та підходи / П. Спікер. — К.: Фелікс, 2009. — 400 с.
6. Abel I. State desertion and convertibility / I. Abel, J. Bohun. — Dublin: Routledge, 2008. — 270 p.
7. Gilbert N. The Enabling State: Modern Welfare Capitalism / N. Gilbert. — New York: W. W. Norton & Company, 2004. — 241 p.
8. Gleitze B. Produktivvermögen ist das Kapital der gewerblichen Unternehmen / B. Gleitze. — Bonn: Taschenbuch-Verlag, 2007. — 325 s.
9. Sen A. Commodities and Capabilities / A. Sen. — Amsterdam-New York-London: North Holland, 2007. — 521 p.
10. Siehe W. Die Freiheitsverhalten. Den Klassenkampf zementieren / W. Siehe. — Fr. a. M.: SurkampfVerlag, 2009. — 213 s.

Стаття надійшла до друку 17.12.2013 р.

Макаренко Б. Разгосударствление и становления гражданского общества как стратегические задачи формирования эффективной социальной политики

Анализируются актуальные задачи формирования и проведения эффективной социальной политики, среди первоочередных автор выделяет проблему разгосударствления, преодоления бедности и подъема инициативы населения путем формирования гражданского общества.

Ключевые слова: человек, общество, политика, государство, гражданское общество, культура, воспитание

Makarenko B. Denationalization and establishing civil society as strategic goals of forming effective social policy

Actual tasks of forming and implementing effective social policy were analyzed; among primary ones, author singles out the issue of denationalization, poverty reduction and uplift of population initiative through the formation of civil society.

Keywords: human, society, politics, state, civil society, culture, education.

© Макаренко Б., 2014